

DE HUMANISTISKA S. K. LÄRDA VERKEN OCH FORSKNINGEN

Av professor BIRGER NERMAN

LIKSOM I DE flesta andra länder bedrivs i Sverige vetenskaplig forskning icke endast vid universitet och högskolor, utan även på många andra håll, bland dem särskilt i de s. k. lärda verken. Dessa är av olika slag, naturvetenskapliga som t. ex. Riksmuseet och Sveriges Geologiska Undersökning, militärvetenskapliga som t. ex. Försvarets Forskningsanstalt osv. Talrika lärda verk har till uppgift att syssla med humanistiska vetenskaper; här är främst att nämna de vetenskapliga arkiven, museerna och biblioteken. Det är dessas forskningsproblem, som skall behandlas här.

För den, som tjänstgjort i något av de lärda humanistiska verken redan under de två första årtiondena av 1900-talet och jämför förhållandena då med de nutida, är skillnaden oerhörd. Redan den direkta tjänstgöringstidens längd är olika: i slutet av 1910-talet hade man (frånsett sommarmånaderna) 6 timmars daglig tjänst, nu är det 8. Men detta är icke den viktigaste skillnaden. Väsentligare är den större möjligheten då mot nu att

driva vetenskaplig verksamhet inom verket.

Ser jag på det verk, som jag bäst känner till, Statens Historiska Museum, nu kallat Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum, kunde tjänstemännen ännu omkring år 1920 i betydande utsträckning bedriva vetenskapligt arbete där. Forskningen hade också mycket förnämliga traditioner inom institutionen, särskilt vad beträffar arkeologien, men även ifråga om den konsthistoriska medeltidsforskningen och numismatiken. Det var ju främst ifrån Statens Historiska Museum i Stockholm, som med Oscar Montelius och Hans Hildebrand den jämförande arkeologiska vetenskapen fick sitt internationella genombrrott, det var här, som Hildebrand lade grunden till den svenska konsthistoriska medeltidsforskningen liksom hans fader Bror Emil Hildebrand tidigare här hade skapat en verklig svensk numismatisk vetenskap. Numera har tjänstemännen vid verket knapast någon tid över för vetenskapligt arbete. Detta kan synas förvå-

nande, då tjänstemannastaben nu är flera gånger så stor som för 50 år sedan. Men denna ökning av personalen hjälper icke, ty ökningen av ärendena har varit ännu mycket större under det sista halvseklet. Delvis beror detta på en glädjande företeelse: det starkt ökade intresset för museer och fornvård. Men det finns även mindre glädjande orsaker, t. ex. den förstörelse, som hotar en stor del av våra fornlämningar genom den ökade bebyggelsen, vägväsendets utveckling, sjöregleringar osv. och som nödvändiggör att krafter måste sättas in för att bevara dessa eller företa undersökningar, innan de borttagas. En annan mindre glädjande orsak är den alltmera tilltagande byråkratiseringen från statens sida, som tvingar tjänstemännen till ofruktbara pappersutredningar. Allt detta gör, att man på den centrala institutionen knappast hinner med annat än att stå allmänheten till tjänst med upplysningar, att ordna tillfälliga utställningar för allmänheten och låna ut fynd för mer eller mindre viktiga lokalutställningar i rikets alla hörn, att skriva grävningsrapporter, att redigera inventarier över fornlämningar och fynd, att svara på remisser osv. Detta löpande arbete måste ju göras. Men när det är gjort, finns i regel ingen tid kvar för vetenskapligt arbete.

Vad blir följderna av dessa förhållanden?

En museiman är enligt statuterna

skyldig att även bedriva vetenskapligt arbete, dvs. han skall följa med i den vetenskapliga litteraturen och han skall själv utgiva vetenskapliga skrifter. Det får bli på sin från museet lediga tid, som han skall göra detta. Vi är nog ganska många, som kan betyga, hur vi för att färdigställa något stort vetenskapligt arbete tidvis suttit på vårt museum till långt in på nätterna. Men man kan inte begära, att alla ska ha krafter härtill. Tyvärr har det också blivit allt vanligare, att museitjänstemännen råkar ut för fullständig överansträngning.

Den vanliga följderna av den bristande möjligheten till vetenskapligt arbete på museerna är, att de stora verken nu för tiden icke blir fullbordade under forskarens tid som tjänsteman. Uppnår han pensionsåldern och har krafter kvar, får han då försöka fullborda verken under emeritiåldern. Många är de tjänstemän vid de lärda verken, som vid pensionsålderns inträde får taga upp stora arbeten, som fått vänta i åratal, kanske i decennier. Jag kan själv intyga, hur jag sedan 6-7 år dagligen arbetar på Statens Historiska Museum för att färdigställa ett stort verk i en serie om Gotlands oändligt rika järnålder, varav jag tidigare utgivit två digra volymer, den första tillsammans med prof. Oscar Almgren 1923, den andra ensam 1935. Det nya verket fick läggas å sido under mina 16-17 år som direktör för Statens Historiska Museum. Dess

omfattning är så stor, att det planschverk, jag nu lagt upp och som utgör den ena delen av verket — den andra är texten — omfattar ca 2 400 bilder; ett sådant arbete görs icke av en forskare i museitjänst.

Men det har sina sidor att uppskjuta ett arbete till pensionsåldern. Det gäller att då friska upp sitt minne av den mängd av detaljer, som ett stort material omfattar. Det gäller att då också på nytt gå igenom all den dithörande litteraturen, för att inte tala om den litteratur, som tillkommit. Det blir på detta sätt gärna ett dubbelarbete, utfört i olika perioder av forskarens liv.

För att ge en åskådlig bild av olägenheterna med att länge uppskjuta arbeten skall jag taga ett par konkreta exempel.

Den framstående stenåldersspecialisten Axel Bagge inriktade sig tidigt på bearbetningen av två av vår stenålders allra största föremålskomplex, de väldiga bestånden från våra äldre stenkammargravar och från de östsvenska strandboplatserna, båda med tyngdpunkten på keramiken och vartdera innehållande flera hundratusenden av lerkärlsbitar, representerande en rik flora av ornamentik, den förra gruppen även en rik formvärld, bägge grupperna av utslagsgivande kronologisk betydelse. I olika ställningar, till sist som föreståndare för sten- och bronsåldersavdelningarna på Statens Historiska

Museum, sysselsatte sig Bagge med bearbetningen av dessa jättematerial. Då han insåg omöjligheten att ensam bemästra dem, måste han se sig om efter hjälp, och han lyckades omsider i en estnisk flykting, Lili Kaelas, få en utmärkt sådan, som avlade fil. lic.-examen i nordisk och jämförande fornkunskap i Stockholm och på ett utomordentligt sätt satte sig in i bägge dessa väldiga bestånd. Kaelas kunde med anslag av Humanistiska Fonden ägna sig åt detta viktiga arbete, och de bägge forskarna kunde under åren 1950–1952 utsända 2 stora volymer om skånska stenkammargravar (vilka är de rikaste). Men 1953 avled Axel Bagge, och 1957 befordrades Lili Kaelas, som efter Baggens död hade förordnanden vid Statens Historiska Museum och då hade föga tid att fortsätta sitt tidigare arbete, till intendent vid Göteborgs Museums arkeologiska avdelning. Och sedan sistnämnda år ligger arbetet med de väldiga komplexen helt nere. Dr Kaelas pensionering dröjer flera årtionden, och det skulle ta flera år för en ny forskare att förvärva hennes kunskaper om materialet. Den enda möjligheten till en rationell lösning vore att skapa en befattning för Lili Kaelas, där hon kunde ostört ägna sig åt bearbetningen och publiceringen av dessa väldiga materialbestånd, som har utomordentlig betydelse för svensk och nordeuropeisk stenåldersforskning. Griper man inte den möjlighet, som

här på grund av unika förhållanden finns, riskerar man, att detta grundläggande material aldrig blir bearbetat.

Det andra exemplet gäller materialet från de bekanta sedan 1954 pågående stora utgrävningarna på Helgön intill Ekerö. Dessa undersökningar, som kommer att fortsätta under flera år, måste betecknas som de märkligaste arkeologiska utgrävningar, som under detta sekel utförts i vårt land. De har lämnat ett material, som till sin sammansättning är överraskande och enastående, med sådana märkliga ting som t. ex. den berömda Buddhabilden och en irisk kräkla. Även själva lämningarna av bostadskomplexen är ytterligt egenartade. Ledaren för utgrävningarna är, som bekant, fil. dr Wilhelm Holmqvist. Han är föreståndare för järnåldersavdelningen på Statens Historiska Museum, och som sådan är han fullt sysselsatt med att leda det löpande arbetet på sin avdelning. Men det är ju av största vikt, att ett grävningmaterial behandlas, medan man ännu har ett friskt minne av alla detaljerna ute i fältet; så småningom sjunker de undan, och det erbjuder med åren allt större svårigheter att tolka enskildheterna. Det borde vara en självklar sak, att dr Holmqvist under ett antal år finge koncentrera sig på bearbetningen av Helgögrävningarna och inte skjuta den på framtiden, tills han blir pensionerad.

Arkeologerna utbildar sig i främsta rummet till vetenskapsmän, men när de hamnar på vårt centralmuseum, där de bättre än andra lär känna vårt viktigaste material och därför bättre än andra skulle kunna bearbeta det, då måste de ägna sig åt löpande arbete, som — ehuru givetvis nödvändigt att utföra — dock i det långa loppet är av långt mindre vikt, och stå till tjänst med upplysningar åt personer, som i regel sysslar med arbeten av långt mindre vetenskaplig betydelse.

På samma sätt som vid det arkeologiska centralverket måste det vara vid de andra lärda verken.

Medan det under äldre tider innebar kanske de största möjligheterna till vetenskaplig verksamhet att få arbeta i dessa verk, har det nu blivit något av kulturens offerväsen att tjänstgöra i dem. Det är nödvändigt att ändra förhållandena, antingen genom inrättandet av nya tjänster eller också genom att ge möjligheter till långvariga speciellt vetenskapliga uppdrag med samtidig anställning av vikarier för dem, som för längre tid befrias från det löpande arbetet. Ett utmärkt uppslag i sistnämnda avseende har givits av dr Holmqvist, som i en skrivelse till Riksantikvarien föreslagit, att, liksom vid universiteten en rad forskardocenturer inrättats, borde hos statsmakterna också för Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum en forskartjänst begäras, som skulle

växla mellan institutionens vetenskapligt välmeriterade tjänstemän; för varje innehavare borde man liksom för forskar-docenturerna räkna med 6-7 år. Man ville gärna utvidga Holmqvists förslag till att vid vart och ett av de centrala humanistiska lärda verken några sådana forskartjänster borde upprättas, så att de olika grenarna av verkens vetenskapliga omfattning

kunde bli tillgodosedda genom dessa forskartjänster.

De medel, som skulle fordras från statsmakternas sida för att hjälpa upp den vetenskapliga forskningen vid de humanistiska lärda verken, är ofantligt blygsamma i jämförelse med de medel, som beviljas de flesta grenar i den s. k. kulturbudgeten.